

PEPÍCI před zrcadlem

Skot si pro pětník provrtá koleno, Ital výborně vaří a Čech ze všeho vybruslí jako Švejk. **O stereotypech se předpokládá, že zveličují vlastnosti skutečných lidí, takže mohou obsahovat aspoň zrnko pravdy.** Nakolik ale odpovídají skutečnosti? Proč se v zrcadle vidíme úplně jinak, než nás vnímají ostatní? A z jakého důvodu jsme v Polsku za Pepíky? Odpovědi nabízí ve svých výzkumech tým psychologek z české a slovenské Akademie věd.

Naše zrcadlo bude nutné přeleštit, nebo ještě lépe, koupit si nové. Vidíme se v něm totiž pokřiveně. Typický Čech je podle českých účastníků výzkumu „psychicky labilní, snadno se nechá vyvést z rovnováhy, prožívá pocity sklíčenosti a depresivní stavy. Je do sebe uzavřeným, málomluvným pesimistou, je spíše nepřátelský, neochotný pomáhat druhým, povýšený, zahleděný do sebe a necitlivý“. Poznáváte se? Možná nejste typický Čech. Anebo přesněji – žádný takový typický Čech neexistuje.

„Stereotypy nejsou přesné, protože lidé posuzují typického představitele vlastního národa jinak, než jak charakterizují sami sebe,“ říká Martina Hřebíčková z Psychologického ústavu AV ČR, jedna z autorek knihy *Češi a jejich sousedé: meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě*. Sepsala ji spolu se Sylvii Graf ze stejného pracoviště, Magdou Petrjánošovou z Ústavu výzkumu sociální komunikace Slovenskej akademie vied v Bratislave a Alicí Leix,

brněnskou psychologkou a lingvistkou polského původu. Kniha shrnuje několikaleté detailní šetření postojů lidí z České republiky, Německa, Rakouska, Polska a Slovenska – postojů k vlastnímu národu i k sousedům. Respondenti se vyjadřovali k tomu, jak si představují typického zástupce vlastního národa a národů sousedních, jaké pocity (od chladu po vřelost) k nim zaujímají, a ve volných odpovědích popisovali konkrétní zkušenosti, jaké s představiteli jiných zemí mají. Většinou šlo o obyvatele příhraničních oblastí, u nichž se předpokládá určitá znalost sousedů.

TEPLOMĚR VZTAHŮ

Účastníci výzkumu měli například za úkol vyjádřit, jak rádi mají svůj národ a národ svého souseda. Míra vřelosti se zjišťovala na tzv. emočním teploměru – na škále od 0 (chladný vztah) do 30 (vřelý vztah). Skeptiky mezi námi možná překvapí, že Češi vzešli jako nejoblíbenější sousední národ u respondentů ze Slovenska a Polska a do jisté míry i z Rakouska (vztah ▶

Rakušanů k Čechům dosáhl podobné „teploty“ jako jejich vztah k Němcům).

A jak ohodnotili Češi sami sebe? Kupodivu se mají celkem rádi, což může překvapit, vzpomeneme-li si na sebekritické hodnocení o „psychicky labilní a do sebe zahleděné“ národní povaze. Čeští respondenti k vlastnímu národu vyjádřili v průměru vcelku vysokou míru vřelosti, téměř 22 z celkových 30 bodů. Asi nebude těžké uhadnout, že citově nejbližším sousedem Čechů jsou Slováci (20,7), vzhledem ke společné minulosti a podobnému jazyku se to nabízí. Na dalších příčkách jsou na českém vztahovém žebříčku Rakušané (16,5) a Poláci (15,7), nejnižší míru vřelosti Češi projevili k Němcům (14,4).

Lidé ze všech pěti zemí vyjádřili nejvyšší míru oblíbenosti ke svému vlastnímu národu. Odchytky u jednotlivých skupin jsou ale zajímavé. Nejméně rádi se mají podle průzkumu Rakušané (18,3) a Poláci (19,3), naopak nejsilnější sympatie k vlastnímu národu bychom našli u Slováků (23,9) a Čechů (21,9).

Pozoruhodné je, že Češi pociťují sami k sobě vřelý vztah, zároveň však svoje typické vlastnosti posuzují velmi kriticky. Jako by se zde sváděl boj citu a rozumu (odborně řečeno: afektivní a kognitivní části postojů nejsou v souladu).

Jak se vlastně určují typické vlastnosti národa? Autorky k tomu využily pětifaktorový model, tzv. „velkou pětku“ (Big

Publikaci *Češi a jejich sousedé: meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě* vydalo v roce 2015 nakladatelství Academia. Kniha získala ocenění od zástupců vedení Akademií věd České republiky a Slovenska při příležitosti 25. výročí spolupráce obou institucí.

Five), kterou se v psychologii popisuje osobnost člověka.

OSOBNOSTNÍ DIMENZE

Velká pětka obsahuje vlastnosti, kterými můžeme charakterizovat osobnost každého člověka, avšak jednotliví lidé se od sebe odlišují jejich intenzitou. Lidé mohou být v různé míře společenská a aktivní, odolní vůči psychické zátěži, otevření přijímat nové zkušenosti, přívětiví vůči druhým a svědomití při plnění povinností. Účastníci výzkumu na jednotlivých škálách posuzovali, do jaké míry je typický Čech (nebo Polák, Němec...) společenský, psychicky vyrovnaný, otevřený novým zkušenostem, přívětivý, svědomitý atp. Šetření se zakládalo na odpovědích několika tisíc respondentů, kvůli srovnatelnosti výsledků šlo většinou o studenty vysokých škol z oblastí blízko hranic.

Jak už jsme prozradili v prvním odstavci, typického Čecha ohodnotili čeští respondenti velmi kriticky. „S trochou nadsázky lze říct, že pokud by měl terapeut interpretovat zmíněný osobnostní profil, pak

by osobu s vysokým neuroticismem, nízkou extravertí a přívětivostí a se svědomitostí na hranici nízké a střední míry diagnostikoval jako osobu s antisociální poruchou osobnosti,“ píše se v závěrečné kapitole knihy *Češi a jejich sousedé*.

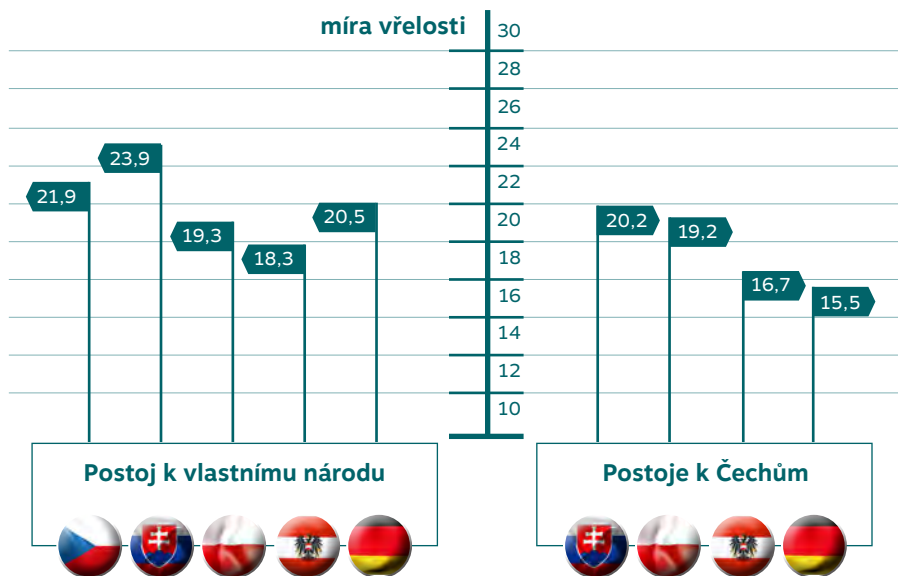
Nabízí se otázka, proč jsou k sobě Češi tak přísní, když posuzují charakteristiky typického příslušníka vlastního národa (a podobně jako my jsou na tom Poláci). Tato „kritičnost“ je přitom v protikladu s výsledky sociálně psychologických výzkumů, které opakovaně potvrzují, že lidé upřednostňují skupiny, do kterých sami patří. Určité vysvětlení lze hledat v tzv. teorii optimálního odlišení, jež počítá s tím, že jedním ze základních lidských motivů je snaha být vnímán jako jedinečný, v optimálním případě kladně. Je možné, že „polští a čeští respondenti na pozitivní obraz svých skupin rezignovali – jako by říkali: když už nemůžeme být dobří, ať jsme aspoň nejhorší, aby si nás nikdo nespletl s jinými národy. Lišit se od ostatních národů je pro respondenty mnohdy důležitější než vytvářet pozitivní obraz svého národa,“ píše se v publikaci.

JAK NÁS VIDÍ SOUSEDÉ?

„O národním sebebrskacství a vlastním negativním stereotypu referují opakovaně

DIMENZE TZV. VELKÉ PĚTKY

INTROVERZE	NEVYROVNANOST	UZAVŘENOST	NEPŘÍVĚTIVOST	NESSVĚDOMITOST
TIŠÍ, SAMOSTATNÍ ⇕ ENERGIČTÍ, SPOLEČENŠTÍ	USTRAŠENÍ, ÚZKOSTNÍ ⇕ VYROVNANÍ, ODOLNÍ, KLIDNÍ	KONZERVATIVNÍ, NEPRUŽNÍ ⇕ ZVÍDAVÍ, NEZÁVISLÍ	KRITIČTÍ, SOUTĚŽIVÍ ⇕ DŮVĚŘIVÍ, PŘÍZPUSOBNÍ	ŽIJÍ OKAMŽIKEM, NEPLÁNUJÍ ⇕ SVĚDOMITÍ, CTIŽÁDOSTIVÍ
EXTRAVERZE	VYROVNANOST	OTEVŘENOST	PŘÍVĚTIVOST	SVĚDOMITOST

Postoje k vlastnímu národu a k Čechům na škále míry vřelosti od 0 do 30 bodů

historici, filozofové, politici, vypovídají o něm i sociologické průzkumy. Ovšem naši blízcí sousedé nás vnímají pozitivněji a do velké míry se v tom shodují. Poučení z našeho výzkumu tedy zní: nejsme tak špatní, jak si o sobě myslíme,“ doplňuje Martina Hřebíčková.

Skutečně, když se podíváme, jak nás vidí obyvatelé okolních zemí, získáme zcela jiný obrázek. Slováci a Poláci nás vnímají jako psychicky vyrovnané a Slováci navíc jako otevřené novým zkušenostem. Pozitivní zkušenosti s lidmi z České republiky často zaznívaly také v odpovědích respondentů, kteří měli za úkol rozepsat se o svých zkušenostech s příslušníky sousedního národa.

„Skúsenosti mám dobré. Nevidím žiaden rozdiel medzi oboma národnosťami. Mentalitu máme rovnakú, veď sme boli jeden národ po dlhé roky,“ zněla typická odpověď slovenského respondenta na otázku, co si myslí o Čechách. Byť Čechům někteří Slováci vyčítali nadřazenost a aroganci a Češi Slovákům zase přílišný nacionalismus, naše vzájemné vztahy jsou i více než 25 let od rozdělení Československa velmi pozitivní. Ještě lépe nás vidí Poláci, i když vztah mezi Poláky a Čechy není na rozdíl od vztahu mezi Čechy a Slováky oboustranný. Zatímco Češi svého severního souseda příliš

neznají a ani se o něj nezajímají, v Polsku lze vysledovat silnou sympatii k našemu národu, s nadsázkou se dokonce mluví o tzv. čechofilii. Poláci milují české filmy (i když mnohdy pro ně nejsou pochopitelné, ne nadarmo se v Polsku něčemu nesrozumitelnému říká „český film“). V Polsku existuje pár zajímavých „čechofilských“ blogů o novinkách z naší kultury a realii, překládají se české knihy, názvy hospod se inspirojí poetikou Bohumila Hrabala a Poláci rádi jezdí na výlety nejen do Prahy, ale i do Krkonoš nebo Beskyd a Jeseníků.

Němci a Rakušané znají Čechy méně. Když jim chybí přímá zkušenost, zařazují nás do kategorie „lidé z východoevrop-

ských zemí“, přičemž jim trochu splývají Češi, Slováci, Poláci třeba i s Rumuny a Bulhary. V odpovědích respondentů, kteří udávali přímou zkušenost s Čechy, však většinou převažovaly pozitivní zážitky.

Autorky dodávají, že stereotypy nejsou nutně negativním jevem. Zařazování lidí do skupin je zcela běžným automatickým procesem, který nám ulehčuje porozumět komplexní realitě sociálního prostředí. Stereotypy nám napovídají, co od lidí, které osobně neznáme, můžeme očekávat a mnohdy nám tak ve společenském kontaktu pomáhají. Negativní stereotypy a předsudky o jiných skupinách však mohou soužití a setkávání lidí s odlišným zázemím do značné míry komplikovat.

Ukazuje se, že častější styk lidí z různých skupin (odborně „meziskupinový kontakt“) může v důsledku vést k lepším vzájemným vztahům. „Zjistily jsme, že pozitivních zkušeností je v oblastech s častým kontaktem mezi lidmi různých národností mnohem víc než zkušeností negativních,“ uzavírá Sylvie Graf.

„Pepiček se ptá tatínka...“ Tak začíná nejeden český vtip a Pepiček v něm zpravidla nevystupuje jako nejchytřejší kluk na světě. Proč nám vlastně Poláci, kteří tvrdí, že nás mají rádi, říkají „Pepiči“? V polštině se prý jako Pepik označuje člověk, který se v kritické situaci spíše sebeironicky shodí, než aby vzal do ruky zbraň – ideálně si zaleze třeba někam do hospody a počká, až se zlé časy přeženou. Že by na těch stereotypech přece jen něco bylo? □

NE/PŘESNOSTI STEREOTYPŮ A OBRAZ MIGRANTŮ V MÉDIÍCH

Martina Hřebíčková a Sylvie Graf z Psychologického ústavu AV ČR se výzkumem stereotypů a předsudků zabývají dlouhodobě. Výsledky o přesnosti stereotypů publikovaly v roce 2014 v mezinárodním časopise *European Journal of Personality*, kde jim a jejich kolegům v roce 2018 vyšel další článek, v němž navrhují nový statistický postup analýzy přesnosti národních stereotypů. Výsledky o meziskupinovém kontaktu lidí z pěti zemí vyšly v *European Journal of Social Psychology a Group Processes and Intergroup Relations*. Martina Hřebíčková a Sylvie Graf se aktuálně zabývají výzkumem vztahů většiny a menšiny, například vietnamské nebo romské. Sylvie Graf nyní působí na Univerzitě v Bernu, kde v rámci grantu Evropské komise „Marie Curie Fellowship“ zkoumá, jak média ovlivňují postoje většinové společnosti k migrantům (více informací na <http://immigrants-project.eu>).